

Hüttl Antónia

A magyar GDP történelmi idősorának felülvizsgálata, 1920-1995

A magyar nemzeti jövedelem statisztika gazdag hagyományokra építhet. Úttörő jellegű volt az a kutatás, ahogy az 1930-as években a Magyar Gazdaságtudományi Intézetben Matolcsy Mátyás és Varga István párhuzamosan, folyó és változatlan áron is összeállította a magyar nemzeti jövedelem idősorát. Hasonlóan kiemelkedő jelentősége volt az 1960-as évek végén annak, ahogy Árvay János szakmai vezetésével a magyar statisztika, egyedülként az európai szocialista országok közül áttért arra, hogy a KGST országokban használt makrogazdasági indikátort kibővítette a nem anyagi szolgáltatások értékével. Az új, hozzáadott érték típusú (GDP) mutató előnye, hogy összehasonlíthatóvá tette a szocialista gazdaságok teljesítményét az európai piacgazdaságokéval. Ennek érdekében Magyarország 1970-től, a kezdetektől részt vett a nemzetközi összehasonlítási programokban (International Comparison Program, ICP).

Az 1995 előtti évek idősora azonban erősen töredezett. Többször változott a mutató tartalma, és egyik változat sem fedte le mindazt, amit ma beleértünk a GDP (Gross Domestic Product) fogalmába. Emellett az idősor nagy részében szembevethető inkonzisztencia áll fenn a korabeli statisztika által közölt magyar növekedési ütemek és a magyar gazdaság relatív fejlettségének a nemzetközi összehasonlításokból becsült szintje között.

A gazdag statisztikai múlt egyben esélyt ad arra, hogy a GDP idősor felülvizsgálatát statisztikai adatforrásokra alapozzuk. Ahelyett, hogy arra kényszerülnénk, hogy összevont szinten egy nagyvonalú becsléssel rekonstruálnánk a történelmi idősort, mód van arra, legalább néhány jelentős tétel esetén a régi adatot lecserélhessük, pótolhassuk statisztikai alapadatokból képzett új változattal.

A 75 éves idősor egészében 5 töréspont azonosítható. Az ezek által határolt időszakok egyben a magyar gazdaságtörténelem olyan fordulópontjai, amikor gyökeresen megváltozott a kormányzati gazdaságirányítás módja. Ezt követően a gazdaságpolitika irrelevánsnak kezelte a megelőző korszakok gazdasági eredményeit, és így releváns igény nem merült fel az összehasonlítható GDP idősor iránt sem. Az 5 töréspont által határolt időszakok: időszak: 1920-1946, 1946-1950, 1950-1970, 1970-1985, 1985-1995. A felülvizsgálat során mindegyik időszakban más és más módszertani problémákat kellett megoldani.

A kutatás eredményeként összeállításra került az 1920-1995 évre vonatkozóan a következő négy homogén idősor:

- a folyó áras GDP forintban kifejezve,
- a GDP volumenindexe,
- a magyar GDP/fő USA dollárban kifejezett reálértéke,
- az USD vásárlóereje forintban kifejezve (Purchasing Power Parity, PPP)

A dollárban kifejezett értékek a magyar és az amerikai adatok közvetlen összehasonlításával készültek.

A felülvizsgálat során kétféle feladatot végeztünk el:

1. Először a folyó áras GDP értékösszegét kellett kiegészíteni. Erre egyrészt azért volt szükség, mert a régi változat nem volt kellően „kimerítő” a megfigyelt jelenségek valós méretét illetően. Másrészt azért, mert a nemzeti számlák korábbi módszertana - a jelenlegi értelmezéshez képest – jóval szűkebben húzta meg az új értéket alkotó gazdasági tevékenységek körét.

A felülvizsgálat lényeges, periódusonként változó mértékben megemelte a GDP folyó áras értékét. A becslések szerint 1920-1946 között az Magyar Gazdaságkutató Intézet (MGKI) nemzeti jövedelem mutatója alig a felét fedte le mindannak, amit ma beleértünk a GDP fogalmába. Az 1946 előtti évek pengőben összesített nemzeti jövedelmét átváltottuk forintra, a forint bevezetése idejére becsült forint/pengő vásárlóerő-paritás alapján.

A tervgazdaság első évtizedeiben a nemzeti jövedelem fogalmából kimaradtak a nem-anyagi szolgáltatások. Kezdetben, a gyors iparosítás idején alacsony volt ezek aránya, az 1960-as évektől kezdve, ahogy egyre bővült a nem anyagi szolgáltatások részesedése, úgy egyre nagyobb összeg hiányzik a termelés és a jövedelem - mai szemmel nézett - értékéből. 1970-ben a magyar statisztika áttért a GDP típusú makrogazdasági mutató számítására, ettől kezdve a nem anyagi szolgáltatások is kimutatásra kerültek, de részben csak névleges szinten. Lényegesen alulértékelt szinten vették számba például a lakásszolgáltatást vagy a nem regisztrált termelők tevékenységét.

2. Ezt követően megvizsgáltuk, mennyire hihető az árváltozás mértéke a korabeli adatközlésekben. Forrásként elsősorban a nemzetközi összehasonlítási programok adatait, a forint vásárlóerejének változását használtuk, de felhasználtunk egyéb korabeli hazai árinformációkat is.

A 20. század első felében a magyar árstatisztika világszinten az élenjárók közé tartozott. Ezért módosítás nélkül átvettük az 1920-1946 évek nemzeti jövedelem idősor eredeti deflátorát.

A szocialista gazdálkodás idejében készült árindexek erősen lefelé torzították az árváltozás tényleges nagyságát. Ezt hallgatólagosan szakmai körökben is tudomásul vették. A hiánygazdaságban a termelőknek lehetősége volt a burkolt áremelésre. Ezt a statisztika adatgyűjtés során nem lehetett feltárni és kijavítani. Arra sincs mód, hogy ennek mértékét a hazai árstatisztikákból utólag megbecsüljük. Így indirekt módon, a magyar gazdaság relatív fejlettségi szintjének alakulásából következtetünk vissza a magyar GDP deflátor hihető nagyságára.

Kijelöltünk négy benchmark évet. Ezek azok az évek, amelyekről ismerjük a nemzetközi összehasonlításoknak a magyar gazdaságra vonatkozó eredményeit. Az első 1928, amelyről Colin Clark készített becsléseket. Magyarország részt vett az 1970, 1985 és 1993/1996 évi ECP/ICP-ben. Az 1970-1985 között a deflátor validálására közvetlenül nem a fejlettségi arány, hanem az ahhoz tartozó vásárlóerő-paritás alkalmas. A számítások egyszerűsítése érdekében az USA adatai képezik a viszonyítási alapot. Így két benchmark év között a magyar infláció összesített mértékét az USA infláció és a forint/USD PPP változása határozza meg. Ezt követően a régi és az új magyar GDP deflátorok az időszak egészére vonatkozó differenciáját éves szintre interpoláltuk arányosan úgy, hogy az új deflátor évente továbbra is kövesse a régi magyar GDP deflátor hullámzását. 1985 és 1995 benchmark években referenciaként a fejlettségi arányokat használtuk.

Az új GDP volumenindex az új folyó áras értékindex és az új, korrigált deflátor hányadosa.

Becslések és eredmények

1. Konzolidáció, gazdasági válság, világháború, 1920-1946

A Magyar Gazdaságkutató Intézet (MGKI) több változatban állított össze becsléseket a magyar nemzeti jövedelemről. 1946-ban készült az utolsó felülvizsgált, javított változat. A korabeli statisztika által nemzeti jövedelemnek nevezett mutató nem tartalmazta az oktatási, egészségügyi, államigazgatási szolgáltatásokat, kimaradt az eszközök értékcsökkenése, valamint a személyi szolgáltatások nagy része,

kivéve a színház és a mozi által nyújtott szolgáltatásokat. A GDP-be tartozó tevékenységek körének kibővítése a Colin Clark becslésein alapul.

A Matolcsy Mátyás és Varga István által kidolgozott módszertan élenjáró volt abban, ahogy megbecsülte a nemzeti jövedelem reálértékét. Az MGKI tételesen összeállította a termelés értékét folyó és előző évi áron, azaz a volumenindexet a termelési szerkezettel súlyozva állította elő. **1920 és 1943 között a magyar nemzeti jövedelem (GDP) volumene összesen 80 százalékkal bővült, ebből közel 49 százalékot a világgazdasági válság előtt, 1928-ig sikerült elérni.**

1946-ban, az új forint bevezetésekor az MGKI ágazati szinten átszámította forintra az 1938 évi nemzeti jövedelem pengő értékét. Ebből becsülve a forint bevezetésekor 1 pengő vásárlóerő-paritáson 3,69 forinttal volt egyenlő.

Benchmarkként elfogadtuk a magyar gazdaság fejlettségi szintjére Colin Clark által 1928 évre becsült arányt. Eszerint **1928-ban az egy főre jutó magyar GDP az USA szint 33,6 százalékán állt.** Ezt az arányt vezettük tovább előre és időben visszafelé a magyar és az USA infláció arányában. Az általunk becsült idősor az MPD (Maddison Project Database) adatbázisánál kiegyenlítettebb pályát vázol fel magyar gazdaság relatív fejlettségének alakulásáról a világgazdasági válság idején¹.

2. Az újjáépítés időszaka, 1946-1950

A negyvenes évek második feléről összehasonlítható makrogazdasági idősor nem áll rendelkezésre. Az MGKI utolsó becslése 1946-ról készült. Az új idősor 1950-től kezdődik, ennek báziséveként létezik egy folyó áras becslés az 1949 év teljesítményéről. Nemzeti jövedelemnek hívják mindkét, lényegesen eltérő tartalmú mutatót. Mindkét mutató értékét jelentős, de eltérő mértékben megemeltük annak érdekében, hogy azok megfeleljenek a GDP mai fogalmának.

A szocializmus idején készült gazdaságtörténeti tanulmányok szerint 1949-re a magyar gazdaság fejlődése elérte, sőt több elemzés szerint akár meghaladta a háború előtti utolsó békeév, 1938 szintjét. A korabeli statisztikák 1950-re további 20 százalék körüli növekedést mutattak ki.

Két szakmai probléma bizonyosan közrejátszott az irreálisan optimista becslésekben. Egyrészt az, hogy a két világháború között erősen korlátozottak voltak a statisztika adatgyűjtési lehetőségei, és ezért az akkori megfigyelésekből kimaradt sok tevékenység, különösen a szolgáltatások és a beruházások területén. Másképpen fogalmazva az államosítás és az ezzel járó centralizáció javította az adatszerzés feltételeit. Emellett a termékek minőség változása is akadályozta a volumenek összehasonlítását. A szocialista tömegtermeléséből származó kínálat mennyiségében több volt, de minőségében bizonyosan alacsonyabb szintet ért el.

Másrészt, rendszeres árstatisztikai adatgyűjtések híján az 1946-1950 időszakról készült elemzések igen elnagyoltan kezelték az árak változását. A forrásmunkák a volumenadatokat más és más árbázison

¹ Az MPD (Maddison Project Database) a volumenindexek arányában extrapolálja a fejlettségi szint változását, saját becsléseink viszont a magyar és az USA infláció arányában. Abban a korban a statisztika az inflációt a megélhetési költségindexszel becsülte. Az 1930-as évek első felében kiugróan magas volt a mezőgazdaságban a termésátlag, a világszertei árak viszont közel a felére estek vissza. A cserearányok romlása magasan tartotta hazai végső felhasználás – a megélhetési költségindexszel becsült - árszínvonalát, és ez felértékelte a dollár vásárlóerejét.

közlik. Összehasonlítva az 1938 évi nemzeti jövedelem 1946, 1947 és 1949 évi árbázisú adatait megállapíthatjuk, hogy **a termelői árak az 1946 -1949 időszakban legalább 65 százalékkal emelkedtek. Saját becslések szerint 1946 és 1950 között összesen 1,8 szorosra emelkedhetett az árszínvonal.**

Az egységesített GDP idősből számítva a magyar gazdaság 1949-ben az 1938 évi szint alig több mint 84 százalékan állhatott, és 1950-re is mindössze a háború előtti szint 95 százalékát tudta elérni. Bár 1950-ben a magyar és az USA gazdaság aligha volt összehasonlítható, továbbvezetve a világháború előtt elért fejlettségi arányokat, illetve az inflációk arányában a vásárlóerő-paritást, azt kapjuk, hogy a 1950-ben az egy főre jutó magyar GDP visszaesett az USA szint 20 százalékára.

3. Az iparosítás korszaka, 1950-1970

1970 előtt a KGST országok által használt MPS (Material Product System) típusú magyar nemzeti jövedelem az anyagi termelésben keletkezett nettó érték kimutatására terjedt ki, és kihagyta az állóeszközök értékcsökkenését. 1970 óta a nemzeti számlák áttértek egy bruttó hazai termék (GDP) típusú mutató használatára. Az új idősort 1960-ig visszavezették². A kutatás során a GDP/ MPS féle nemzeti jövedelem arányában visszafelé 1950-ig meghosszabbítottuk az idősort. Ennél mélyebb, tételes felülvizsgálathoz erről a periódusról nincsenek alapadatok. Így jórészt arra kényszerültünk, hogy arányosan, esetenként időben kissé csökkentve visszavezessük azon tételek nagyságát, amennyivel 1970-t követően, tételesen kiegészítettük a GDP folyó áras értékét.

A visszavezetett idősor szerint 1960 és 1970 között 20-ról 24 százalékra emelkedett a nem anyagi szolgáltatásoknak a régi nemzeti jövedelemhez viszonyított aránya. Vélelmezhető, hogy ehhez hasonlóan 1950 és 1960 között is egyre bővült a nem anyagi szolgáltatások részaránya, mind a piaci személyi szolgáltatások, mind a kormányzati szolgáltatások (egészségügy, oktatás, kultúra) terén. Megítélésünk szerint így 1950-ben a nem anyagi szolgáltatások mindössze 10 százalékát érthették el a korabeli MPS típusú nemzeti jövedelemnek.

1950-1970 között a magyar GDP deflátort a dollár vásárlóereje változása és az USA infláció ismeretében interpoláltuk. Így becslve 1950 és 1970 között, húsz év alatt a magyar árszínvonal 240 százalékra emelkedett, eltérően attól, hogy a korabeli statisztika 200 százalékos áremelkedést mutatott ki. A magasabb infláció ellenére az új GDP-vel mért volumennövekedés lényegében azonos azzal, amennyit a korabeli statisztika mért a szűkebb tartalmú nemzeti jövedelem alapján. **Mind a régi, mind az új, felülvizsgált változat szerint a magyar GDP volumene 1950-1970 között mintegy háromszorosára bővült.** Az új változatban a folyó áras érték gyorsabb növekedést mutatott, annak hatására, hogy - elsősorban a hatvanas években - az átlagnál gyorsabban bővültek azok a tevékenységek, amelyek korábban hiányoztak a GDP-ből. Ilyen a lakásszolgáltatás és lakásépítés, a magánszemélyek termelő tevékenysége, a szakszervezeti üdültetés. Ez magyarázza, hogy bár az árindexet megnöveltük, a származtatott volumenindex lényegében változatlan szinten maradt.

A gazdaság teljesítményének megítélésekor azt is figyelembe kell venni, hogy az új változat szerint a gyors növekedés a korabeli statisztikák által kimutatottnál lényegesen alacsonyabb 1950 évi szintről indult. **Számításaink alapján húsz év, évi 5,8 százalékos növekedés ellenére 1970-ben a magyar GDP/fő (az USA-hoz viszonyított) relatív szintje még mindig kissé elmaradt az 1938 évi szinttől.**

² Lásd Árvay János: Nemzeti termelés, nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973

Saját eredményeinket összevetettük az MPD 2020 becsléseivel³. Az alapvető kérdés az, mit tartunk hihetőbbnek, az újjáépítés vagy a gyors iparosítás korának statisztikáit. Az MPD 2020 adatbázis az 1950 évi magasabb fejlettségi szintről indulva 1950-1970 között az eredetileg közölt magyar növekedési ütemet közel egy negyedével csökkentette ahhoz, hogy összhangba kerüljön relatív fejlettségre vonatkozó későbbi eredményekkel. Szerintünk a negyvenes évek második feléről készült statisztikákat kell nagyobb fenntartással kezelni. Vélhetően a nehézipari fejlesztések korszakában a mennyiségi növekedést kisebb hibával tudta a statisztika megfigyelni, mint összehasonlítani a háború előtti és utáni korszak, alapvetően különböző gazdasági struktúráját.

Az 1950-1970 évek adatai azt példázzák, hogy a gyors gazdasági növekedés nem feltétlenül jó indikátora a sikeres a kormányzati gazdaságpolitikának. A GDP ugyanis a beruházások „hasznát” az azokhoz felhasznált inputok volumenével méri, és nem az új eszköz működésétől várt hozam jelenértékével. Egyensúlyi helyzetben elvben egybeesik a kétféle értékítélet. Az erőltetett nehézipari fejlesztések során a több beton vas és acél felhasználása növelte a GDP volumenét, és csak később, az 1970-1980-as évek mutatóit rontotta az, hogy gyakran elmaradt az új eszközök használatától várt, tervezett termelékenységi, hatékonysági többlet.

4. A fejlett szocialista gazdaság, 1970-1985

Az 1970-es években az európai szocialista országok közül egyedül a magyar statisztika állított össze a nem-anyagi termelésre is kiterjedő makrogazdasági indikátorokat. Emiatt nemzetközi szinten kiemelt figyelemmel kísérték a magyar GDP-ről közölt adatokat, mintegy iránytűként az európai szocialista gazdaságok teljesítményéről. Ezért, bár nemzetközi szinten a kezdetektől fogva kételyek merültek fel a szocialista országok és így a magyar gazdasági növekedés kimutatott mértékét illetően, hazai körökben ez sokáig nem került nyilvánosságra. A kutatás során megkíséreltük megbecsülni a hiba nagyságát.

A korabeli GDP idősornak két veleszületett gyengesége volt. A folyó áras érték a valós súlyánál jóval alacsonyabbnak mutatta a magángazdaság teljesítményét. Az árindex pedig lefelé torzította az árak tényleges emelkedését. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a statisztikai szolgálat önmagában egyik problémát sem tudta volna megoldani. Jórészt ideológiai megfontolások akadályozták, hogy a hivatalos statisztika kimutassa, valójában mekkora is a másodlagos, többnyire nem regisztrált módon folytatott magántevékenységek súlya a szocializmusban. A statisztika által megfigyelt árindex pedig a burkolt áremelés miatt látszott alacsonynak. A statisztikai adatgyűjtés menetében megoldhatatlan, hogy a termékek széles körében és rendszeresen korrigálják azt, hogy a termelőknek lehetősége volt minőségrontással fenntartani a látszólagos árstabilitást.

A magyar makrogazdasági statisztikákban az inkonzisztenciák akkor váltak igazán szembetűnővé, amikor a nemzetközi összehasonlítási programok (ICP) nem igazolták vissza azt, hogy a magas növekedési ütem következtében a magyar gazdaság előbbre került volna a relatív fejlettségi rangsorban. Az ICP korabeli adatközlése szerint 1970-ben az egy főre jutó magyar GDP az USA szint 40, 1973-ban már 45 százalékát érte el, 1985-ben a relatív magyar fejlettségi szint lecsökkent 30,9 százalékra. Miközben ez idő alatt a hivatalos statisztikák szerint az USA gazdasága (GDP/fő volumenindex) 45 százalékkal nőtt, a magyar viszont közel 73 százalékkal.

³ Az MPD 2020 szerint a magyar gazdaság 1950-ben viszonylag kedvező szintről indult, de jóval szerényebb mértékben növekedett, mint azt a korabeli statisztika mutatta. Az MPD 2020 szerint 1950-1970 között a GDP/fő volumenindexszel mérve csupán kétszeresére bővült a gazdaság, a korabeli statisztika szerint 2,8 szoros volt a fejlődés.

A GDP folyó áras értékének korrekciója

A folyó áras GDP kiegészítése az 1970-1990 időszak egészére egységes elvek alapján történt.

A rendelkezésre álló statisztikai források lehetővé tették, hogy 1970-1990 között néhány nagy tétel esetén egyenként korrigálhassuk, egészíthessük ki a folyó áras GDP-t. Mód nyílt arra, hogy legalább az idősor egyes éveire az GDP-ből kivonjuk a tételek korábban becsült értékét, és helyettesítsük az új, rendszerint lényegesen magasabb összegekkel.

A kutatás során a végső felhasználás tételeit korrigáltuk, megnövelve a háztartások fogyasztásának és a lakásberuházás összegét. Komoly kétségek merülnek fel még a korabeli külkereskedelmi statisztikák hihetőségét illetően. Azonban visszamenően lehetetlen korrigálni a nem egyensúlyi kereskedelmi árfolyamokat, az implicit exporttámogatásokat és - elvonásokat.

A kiegészítésekkel egyben visszavezettük a magyar nemzeti számlák 1991 évi átfogó felülvizsgálatának eredményeit. A korrekciók a következő tételekre vonatkoztak:

- ***Lakáshasználat és felhalmozás***
A korabeli nemzeti számlák csupán névleges szinten mutatták ki a lakhatás költségeit. A kutatásban ezt helyettesítettük az ún. sajátlakás szolgáltatás módszerével készült becsléssel. Ez a módszer a tényleges piaci bérleti díj helyett a lakáshasználat költségét számolja el, beleértve a karbantartást, az értékcsökkenést, valamint azt az elmaradt hozamot, amit a tulajdonos akkor realizálhatna, ha a lakás és a telek értékét a pénzpiacon fektetné be.
- ***A rejtett/nem megfigyelt gazdaság***
Korabeli felmérések eredményeire támaszkodva becsléseket készítettünk a nem regisztrált magánszemélyek termeléséről. Akkoriban, kissé pejoratív jelzővel ezt nevezték fusimunkának. 1990 előtt ebből a forrásból származott a rejtett munkajövedelmek nagy része, szakértői vélemények szerint ennél jóval szerényebb összeget tett ki a regisztrált kisiparosok eltitkolt jövedelme.
- ***Természetbeni társadalmi juttatás***
A szocializmus idején a háztartások fogyasztásában jelentős összeget tett ki az állam által ingyenesen vagy névleges ár ellenében átadott termékek és szolgáltatások értéke. Ezek nagy részét a korabeli nemzeti számlák is kimutatták. Kimaradt viszont néhány olyan tétel, amikor a támogatást formailag nem a háztartások, hanem a vállalati formában működő termelők kapták. Ilyen a tömegközlekedés és a gyógyszer-támogatás. Ebben a tételben számoltuk el a lakossági hitelek után fizetett kamattámogatást is, amelyet a FISIM megfelelőjének tekinthetünk. Összeállítottunk egy nagyvonalú becslést a szakszervezeti és vállalati üdültetés által nyújtott fogyasztói haszon szintjéről, beleértve az üdülőállomány használatának valós költségét.
- ***Értékcsökkenés a kormányzati szektorban***
1990-ig az értékcsökkenést az állóeszközök eredeti beszerzési áras értéke alapján becsülték. Ez lényegesen mértékben alulértékelt a kormányzati nem-piaci termelés bruttó hozzáadott értékét. Az 1991 évi felülvizsgálat szerint 1991-ben a kimaradó összeg 91,4 milliárd forintot tett ki. Ezt az összeget vezettük időben vissza a régi GDP arányában.

A folyó áras GDP korrekciója úgy is interpretálható, hogy 1970-1990 közötti évi átlagban 30 százalék körüli érték hiányzott a magyar GDP-ből. Széles körben elterjedt nézetek szerint abban a korban

Magyarországon nagyjából ekkora összeg lehetett a rejtett gazdaság mérete. A két becslés azonban csak összegében hasonló. Számításaink szerint nem a rejtett gazdaság, hanem a korábban szimbolikus összegben elszámolt lakásszolgáltatás valós értéke teszi ki a GDP-ből kimaradó összeg nagy részét.

A GDP deflátor és volumenindex korrekciója

1970-1985 között az árhivatal és a termelők közötti áralku fedte el az árak emelkedésének valódi mértékét⁴. Minthogy a hiba az adatszolgáltatás során keletkezett, ennek mértéke utólag a hazai statisztikákból nem deríthető ki. Így az 1970 és az 1985 évi nemzetközi összehasonlítási programok (ICP) háttéradataira támaszkodva tettünk kísérletet arra, hogy behatároljuk a magyar GDP deflátor torzításának mértékét. Részletes termékcsoportok szintjén a magyar kiadási szerkezettel súlyozva átlagoltuk a magyar és az USA árak arányait. Ezek szerint az 1970-1985 között a dollár vásárlóereje több min 20 százalékkal emelkedett. Ezért állíthatjuk, hogy ez idő alatt összességében a magyar infláció nem lehetett alacsonyabb az amerikai árak emelkedésénél⁵. Másképpen fogalmazva, becsléseink szerint **1970-1985 között az inflációt évente átlagosan 2,3 százalékponttal növelték meg a központi árszabályozást kikerülő burkolt áremelések.**

Az új volumenindex az új folyó áras érték és a felfelé módosított deflátor hányadosa. Ezzel becsülve a **magyar GDP 1970-1985 között mindössze 31 százalékkal emelkedett, és 1982-ben érte el a növekedés csúcspontját**⁶. Ezt követően a stagnálást elsősorban a lakásépítések számának csökkenése magyarázza, illetve az, hogy ennek hatására visszaesett a lakásszolgáltatás volumennövekedése.

5. A piacgazdasági átmenet, 1985 -1995

Az évtized sem gazdaság- sem statisztikatörténeti szempontból nem kezelhető egységesen. A GDP folyó áras idősorát tekintve a nemzeti számlák 1991 évi átfogó felülvizsgálata képezte a töréspontot. Az OECD szakmai támogatásával kidolgozott új rendszer az 1993 évi SNA előzetes változatát adaptálta. A felülvizsgálat jelentősen megemelte a folyó áras GDP szintjét, ennek hatását visszavezettük az 1991 előtti időszakra. A felülvizsgálat nem terjedt ki néhány olyan tételre, amelyekre a részletes nemzetközi szabványokat csak később dolgozták ki. Ilyen a saját tulajdonú lakás által nyújtott szolgáltatás, nem megfigyelt gazdaság kimerítő megfigyelése, a pénzközvetítők szolgáltatása. Amikor a magyar statisztika a későbbiekben adaptálta az új módszereket, ennek hatására az 1991-et követő években is változott a GDP folyó áras értéke.

Ebben az évtizedben a magyar GDP deflátor nagyságát a relatív fejlettségi szintek benchmark adataival validáltuk. Az ICP/ECP szerint 1985-1995 között a magyar gazdaság megőrizte az USD reáláron mért relatív fejlettségi szintjét. Annak ellenére, hogy ez idő alatt az USA egy főre jutó GDP volumenindexe

⁴ A szocializmus korára jellemző alacsony termelékenyséű hiánygazdaságokban erős a késztetés az áremelésre. Az árszabályozással formálisan gátat szabtak az áremelésnek azáltal, hogy rögzítették, korlátozták a termékek árát. Azonban minthogy egyedül a termelő volt tisztában az egyes termékek tényleges költségeivel és minőségével, az ár rögzítés kétféle módon is kijátszható volt. A termelő vagy rontotta a meglévő termék minőségét, vagy lecserélte egy új termékre, amikor is új, a minőségjavulás mértékénél magasabb árakat tudott kialakítani. Az árstatisztikának nem volt módja arra, hogy felismerje, és korrigálja a burkolt áremeléseket. A minőségrontás statisztikai eszközökkel nem ellenőrizhető. Az újnak minősített, drágább termékek a megjelenés évében pedig – bázisadat híján - kimaradtak az ár megfigyelésből. A termékárak növekedését pedig éppen az új termékváltozat megjelenésének évében lehetett volna kimutatni.

⁵ A korabeli adatközlés szerint 1970-1985 között, 15 év alatt a magyar deflátor mindössze 71,3 százalékkal emelkedett, miközben az USA GDP deflátor 141,2 százalékkal.

⁶ A régi változat szerint 1970-1985 között a GDP volumene 77 százalékkal emelkedett.

több mint 20 százalékkal emelkedett, a korabeli adatközlés szerint a magyar gazdaság viszont közel 7 százalékkal zsugorogott.

A látszólagos inkonzisztencia léte a kutatás azzal magyarázza, hogy az 1990-es évek első felében lényegében kicserélődött a magyar piaci kínálat termékszerkezete. A kezdeti szakaszban az új termékek zöme a fejlett országokból származott. Az import szerkezet átalakulása a makrogazdasági mutatókra gyakorolt hatását tekintve hasonló a cserearány-javuláshoz, azonban a jelenség kiváltó oka nem a piaci árak, hanem a minőség változása. A piacnyitás nyomán lehetőség nyílt tömegesen importálni lényegesen jobb minőségű termékeket, és olcsóbban ahhoz képest, amennyivel jobb volt a minőségük. Úgy is mondhatjuk, hogy a magyar fogyasztók egy csapásra részesültek a fejlett gazdaságok termelékenység, hatékonyság többletében, a termékbőség és -választék által keletkezett fogyasztói haszon többletben.

Az importból származó volumentöbblet begyűrizött a belföldi végső felhasználás volumenébe. Így háztartások fogyasztása és a beruházás is érdemben bővült, annak ellenére, hogy átmenetileg visszaesett a hazai termelés. A nemzetközi összehasonlítás során a magasabb volumenű végső fogyasztás és beruházás megmutatkozott a forint magasabb vásárlóerejében, és ennek következtében magasabb lett a reáláras GDP szintje és a fejlettségi arány.

Mindez azonban a statisztikai adatokban látens maradt. Előhívásához arra lett volna szükség, hogy a hazai árstatisztika képes legyen a piaci árak változásából leválasztani az árváltozásnak azt a részét, amit termék minőségváltozása magyaráz. Tömeges és gyors termékcseréje idején ez megoldhatatlan feladat, különösen azért, mert a változás olyan részletes minőségi paraméterek szintjén ment végbe, ami még a bármennyire szűken specifikált árreprezentánsok szintjén sem volt megkülönböztethető. A minőségi korrekció híján a hazai árstatisztika árváltozásnak a piaci árak változását mutatta ki. A minőségjavulás beleszűszte a tiszta árváltozásba, annak emelkedéseként jelentkezett.

A régi deflátor szerint 10 év alatt összesen 5,4-szeresére emelkedtek az árak, a korrigált változatban 5-szörös volt az áremelkedés mértéke. A korrekció mértéke az átmenet szakaszai szerint különbözött. Az első években a burkolt áremelést ellentételezve kismértékben felfelé korrigáltuk a deflátort. Az 1980-as évek vége felé a forgalmi és a személyi jövedelemadó bevezetése kellő magyarázatot ad a magas, 18 százalék körüli árszintnövekedésre. Az 1990- évtől kezdve a felülvizsgálat lefelé korrigálta az árindexet, beszámítva a privatizált vállalatok termékkínálatának látens minőségi többletét.

A felülvizsgált változat lényeges mértékben módosítja a piacgazdasági átmenet évtizedéről eddig ismert képet. 1985-1987 között a dinamikus növekedés helyett lényegében stagnált a magyar gazdaság, két év alatt összesen kevesebb, mint másfél százalék volt a növekedés. A visszaesés már 1988-ban elkezdődött szemben a régi változattal, amely szerint 1990-ig kitartott a növekedés. Bár a recesszió korábban kezdődött, de összességében kisebb mértékű volt: **az új változat szerint 1985-1995 között a GDP volumene nem 9, hanem mindössze 5 százalékkal csökkent**⁷.

A vásárlóerő-paritás és a relatív fejlettség időszora 1920-1995

Az új folyó áras GDP idősor, valamint a korrigált ár- és volumenváltozás ismeretében lehetőség nyílt arra, hogy történelmi időtávban összeállíthassunk egy homogén idősort a magyar gazdaság relatív fejlettségének és a forint vásárlóerejének változásáról. Becsléseink szerint a szocialista gazdaság 1975-

⁷ Az egy főre jutó GDP 2,5 százalékkal csökkent.

ben érte el az USA-hoz viszonyított relatív fejlettség csúcspontját (40,5 százalék), megközelítve az 1933 évi maximum szintet (41 százalék). Ezt azonban, hasonlóan az 1933 évi csúcshoz, csupán átmeneti tényezők okozták: 1933-ban a magas terméshozam a gabonatermesztésben, 1975-ben a lakásépítési boom.

Az 1980-as évek elejét tekintve saját becsléseink, hasonlóan a nemzetközi adatbázisokat generáló modellek eredményeihez, a magyar gazdaság fejlettségi szintjét az USA szint 36-39 százalék közötti sávjába helyezte. A piacgazdasági átmenet idejére kétféle forogatókönyv létezik. Saját becsléseik, hasonlóan a PWT-hez (Pennsylvania World Tables), azt az álláspontot képviselik, hogy az átmeneti visszaesést követően 1995-re a magyar gazdaság visszajutott a 10 évvel korábbi fejlettségi szintre, összhangban az 1996 évi nemzetközi összehasonlítási program eredményével. Az MPD 2020 a magyar és az amerikai gazdaság növekedés ütemkülönbségével vezeti tovább a magyar gazdaság relatív fejlettségét. Így extrapolálva 1995-re a magyar gazdaság visszaesett USA szint 25,7 százalékára, ami megfelel az 1950-es évek vége felé elért szintnek.

A relatív fejlettség és a forint vásárlóerejének időszora egyfelől a kutatás eredménye, másfelől a kutatás kiinduló pontja. Az 1950-t követő időszakban a GDP deflátor idősorának korrigálásához felhasználtuk az ECP/ICP eredményeit. Ez a megközelítés eltér a szakmai ajánlásoktól. Módszertani érvek amellet szólnak, hogy a nemzeti árindex idősorok megbízhatóbbak a nemzetközi árárányokra vonatkozó becsléseknél, a volumenindexek jobb minőségű statisztikák, mint a relatív fejlettségi szintek. Azonban a hiánygazdaságban az árszabályozást kijátszó a burkolt áremelés miatt rendszeresen alulbecsülték az az árak tényleges emelkedését. Ez a szisztematikus hiba hazai adatforrásokból utólag nem korrigálható, de véleményünk szerint a hiba mértéke közelítőleg megbecsülhető abból, ahogy az árak nemzetközi szinten változtak, és ahogy módosult a forint vásárlóereje. Hasonlóképpen a központi és a piaci árszabályozás közötti átmenet idején az árak keresztmetszeti összehasonlítása alkalmasabb lehet a gyors és tömeges minőségváltozás kimutatására, mint a hazai ár- és volumenindex.

A kutatás eredménye úgy foglalható össze, hogy a rendelkezésre álló hazai statisztikai forrásokból összeállítottuk a magyar GDP folyó áras értékének homogén idősorát, majd az értéknövekedést úgy osztottuk fel volumen- és árváltozásra, hogy a magyar gazdaság fejlődési pályája beleilljen a világgazdasági összképbe.